

УДК: 631.15.017.3

Кропивко Максим Михайлович,
к.е.н., старший науковий співробітник,
докторант відділу розвитку підприємництва і кооперації,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ РОДОВИХ САДИБ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ФОРМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Проведено дослідження динаміки розвитку сільських територій і зменшення чисельності сіл та сільських населених пунктів. Окрім того, наголошено на необхідності змін у проведенні досліджень щодо напрямів призупинення негативної динаміки зникнення сіл і сільських поселень в Україні. Визначено, що одним із варіантів розвитку сільської місцевості є створення екопоселень на основі розвитку родових садиб. Мета статті полягає в інформуванні більшої частини науковців щодо процесу створення альтернативних сільських поселень в Україні, а також дослідження особливостей їхньої життєдіяльності у сучасних економіко-політичних умовах. У результаті досліджень розглянуто динаміку розвитку сіл і сільських поселень в Україні протягом 1991-2013 рр., а також проведено системний аналіз організаційних особливостей створення родових садиб та екопоселень, як одного з шляхів альтернативного розвитку господарств населення. При цьому, враховуючи невизначеність у трактуванні понять «екопоселення» і «родова садиба», обґрунтовано їхнє авторське визначення. Так, поняття «екопоселення» пропонується трактувати як альтернативне поселення, створене з метою організації екологічно безпечної життєдіяльності його членів на засадах органічного землеробства, а «родова садиба» – як земельна ділянка з індивідуальним житловим будинком й іншими спорудами допоміжного використання, а також багаторічними насадженнями, лісовими насадженнями, водними об'єктами, тваринами та іншим майном, на якій протягом кількох поколінь проживає родина 1-2 ступеня спорідненості. На основі поглиблених досліджень розвиваються три основні форми організації життєдіяльності і взаємовідносин, а саме: комуні, колективні та кооперативні поселення. Відповідно до проведених досліджень можна стверджувати, що основні відмінності у взаємовідносинах більшості поселень, полягають у організації управління діяльністю екопоселення, праві власності на матеріально-технічні засоби, принципах ведення виробничої діяльності, постачанні й збуті виробленої продукції, а також шляхів і механізмів розподілу доходу серед членів родових садиб.

Ключові слова: господарства населення, екопоселення, родові садиби, комуні, колективні й кооперативні поселення

ВСТУП

Постановка проблеми. Нині в Україні відбуваються активні наукові дискусії щодо визначення шляхів і напрямів подальшого розвитку сільських населених пунктів та сільських територій. При цьому, розглядаючи забезпечення сталого розвитку цих територій, науковці й практики звертають увагу, перш за все, на необхідність децентралізації влади й управління з метою призупинення динаміки зникнення сіл та селищ, а також збільшення обсягу інвестицій за рахунок різних джерел, у т.ч. й власних. Проте розвиток родових садиб, як одного з шляхів відтворення сільських населених пунктів, поки що залишається за рамками їхніх досліджень.

Негативні наслідки глобалізаційних процесів, застосування високоінтенсивних та інноваційних технологій вирощування й переробки сільськогосподарської продукції, економічні і соціальні потрясіння, що супроводжують процеси інтеграції України до світового культурного й економічного простору, зумовлюють зменшення чисельності сільських населених пунктів, що своєю чергою, призводить до неефективного використання сільськогосподарських угідь, виникнення депресивних сільських територій, погіршення рівня життя сільських жителів, збільшення безробіття та агресивного

середовища як у сільських, так і міських населених пунктах. У зв'язку з зазначеним особливої уваги потребує вивчення усіх аспектів напрямів і механізмів зупинення процесу зникнення, а також шляхів відродження сільських населених пунктів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відродження сільських територій протягом тривалого часу привертають увагу багатьох провідних вчених-економістів, зокрема таких як Булавка О. Г., Збарського В. К., Россохи В. В., Месель-Веселяка В. Я., Прокопи І. В., Саблука П. Т., Свиноуса І. В., Юрчишина В. В. і багатьох інших.

Водночас більшість цих науковців свою увагу концентрують на «традиційних» шляхах вирішення проблеми збереження сільських територій і сільських населених пунктів, досліджуючи, перш за все, напрями й механізми розвитку сільської інфраструктури та шляхи призупинення процесу відтоку населення з сільської місцевості. Проте протягом тривалого часу відбуваються й зворотні процеси, пов'язані з відтоком міського населення у сільську місцевість. При цьому частина міських жителів, ґрунтуючись на власному досвіді, уподобанні або інших мотиваційних ознаках, свідомо обирають альтернативний шлях ведення як сільськогосподарської діяльності, так і впровадження життєвого устрою у виникаючих поселеннях, незалежно до їхніх достатків.

Мета статті (постановка завдання). Мета

статті полягає в системному аналізі організаційних особливостей створення родових садиб та екопоселень, як одного з шляхів альтернативного розвитку господарств населення в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом тривалого часу в Україні відбувається негативний процес зменшення кількості сільських населених пунктів. При цьому свого роду лідером у цьому процесі є, перш за все, Київська область. Так, незважаючи на усі переваги Києва як величезного ринку збуту виробленої продукції, а господарств Київської області – як суб'єктів, продукуючих сільськогосподарську продукцію для різних верств жителів Києва, протягом 1991-2013 рр. кількість сільських населених пунктів тут зменшилася на 6,6%.

Аналогічна динаміка щодо зменшення кількості сільських населених пунктів існує й у більшості областей України (рис. 1).

Загалом, протягом 1991-2013 рр. в Україні кількість сільських населених пунктів скоротилася на 454 од. Тобто, щорічна кількість зникнення сільських населених пунктів складає 17 од. При цьому лідируючі позиції у цьому антирейтингу належать найбільш технологічно, фінансово та інфраструктурно розвиненим областям, а саме: Київській області (79 зниклих сільських населених пунктів), Харківській (62) і Полтавській області (52) зниклих сільських населених пунктів. Такі показники також підтверджуються дослідженнями Булавко О. Г. Він стверджує, що на початок 2012 р. в Україні було 28500 сільських населених пунктів, а на кінець 2012 р. їх залишилося 28346 од [2, с. 107].

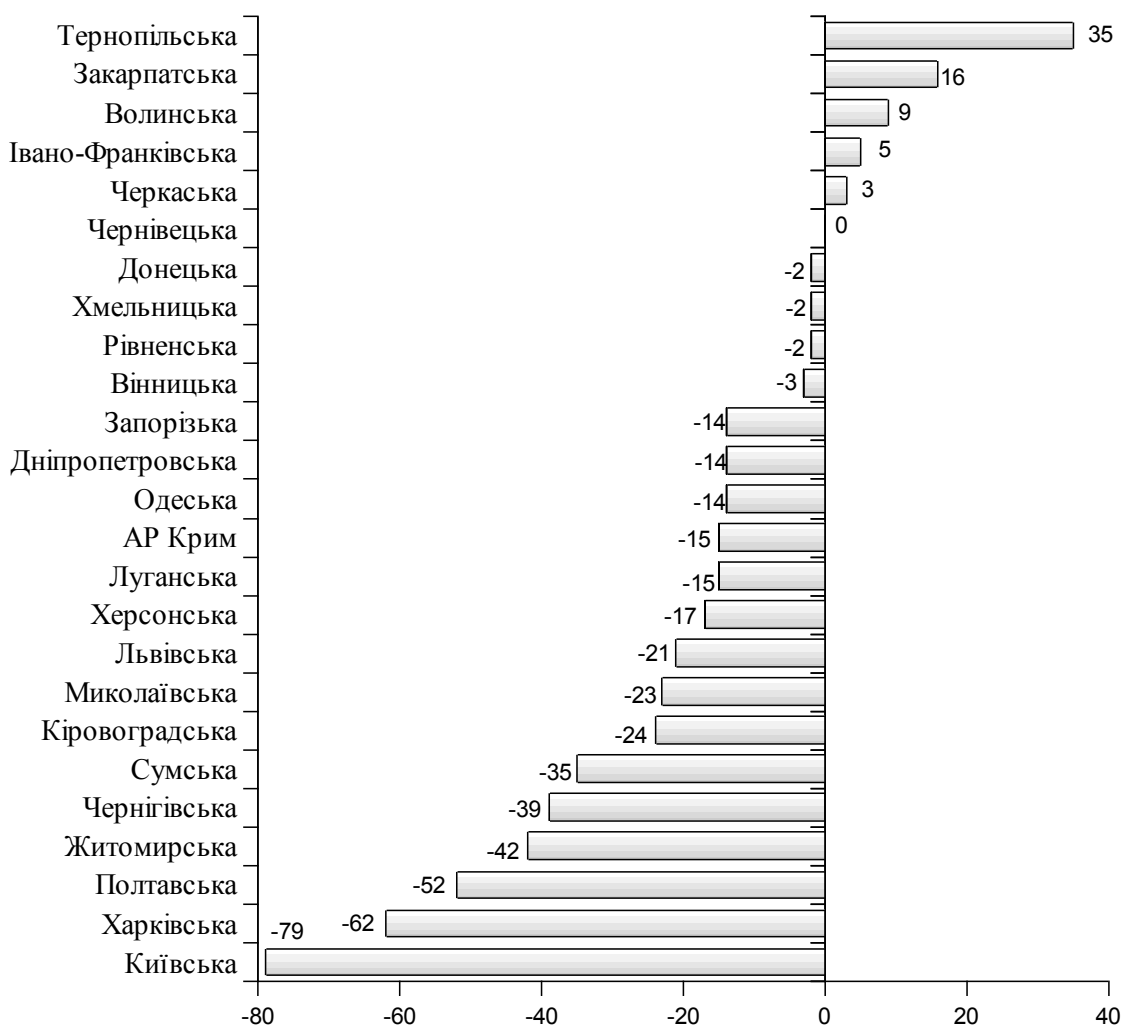

Рис. 1. Динаміка розвитку сіл і сільських поселень в Україні протягом 1991-2013 рр.

Джерело: розраховано за даними [1, с. 7-8].

Приймаючи до уваги військові дії у Луганській і Донецькій областях, а також ситуацію у Запорізькій області та автономній республіці Крим, можна стверджувати, що кількість сільських жителів у містах зростатиме. При цьому більшість з них не володіє необхідними технологіями, здібностями, знаннями й навичками, що потребує витрат суттєвих бюджетних коштів для підвищення їхньої кваліфікації або

перенавчання. В умовах економічної стагнації таке підґрунтя може призвести не лише до соціального вибуху у містах, а й до поширення процесу перетоку частини міського населення у села.

Враховуючи світовий досвід і сучасні обставини, можна стверджувати, що частина з них шукатиме способи щодо реалізації альтернативних шляхів облаштування своєї життєдіяльності.

Нині в Україні набуває розвитку створення екологічних поселень на основі розвитку родових садиб у сільській місцевості. Відповідно до проведених досліджень, незважаючи на те, що у нашій країні розвиток руху зі створення родових садиб знаходиться на початковій стадії, кількість таких екопоселень має тенденцію до зростання. Так, згідно проведених досліджень, незважаючи на велику плінність членів екопоселень, в Україні вже сформовано ядро щодо розвитку цієї форми організації сільських поселень. Згідно даних Інтернет-порталу poselenia.ru, у 2013 році уже функціонувало понад 25 од. таких поселень. При цьому кількість сімей, які проживають у екопоселеннях зростає. Аналіз даних, наведених на Інтернет-порталі свідчить, що у 2014 році в екопоселеннях України проживало майже 300 сімей. Окрім того, ще понад 142 сім'ї нині планують створити нові або приєднатися до діючих екопоселень. Реалізація цих задумів збільшить кількість екопоселень майже у двічі та дозволить понад 1000 особам займатиметься екологічним землеробством [3].

Особливістю процесу створення екопоселень в Україні є, насамперед, невизначеність членів родових садиб щодо шляхів, напрямів й особливостей створення як екопоселень, так і родових садиб.

Відповідно до досліджень створення екопоселень Житомирської області, більшість членів екопоселень впроваджують у своїй діяльності новітні екологічні технології (пермакультурне землеробство, кратерні сади, екосадиби тощо). У той же час, що є природньо, члени цих поселень мають різні погляди щодо подальшого розвитку своїх поселень.

Необхідно зазначити, що така невизначеність присутня не лише поміж членів родових садиб в Україні. Так, сучасні світові тенденції щодо необхідності харчування екологічно чистою сільськогосподарською продукцією та проживання у екологічно чистій місцевості мають витоки із контркультури «Хіпі», яка виникла у 60-70-х рр. минулого сторіччя.

Відповідно до практики, деструктивні процеси в Україні, пов'язані з наслідками примусової колективізації, неможливість забезпечення жителів міст якісною сільськогосподарською продукцією, а потім перебудови планово-адміністративної на ринкову економіку, зумовили виникнення у частини суспільства потреби в додатковому захисті, що призвело до створення додаткового резерву існування у вигляді земельних угідь, придатних для продукування сільськогосподарської продукції. Ці процеси та наслідки урбанізації й зумовлюють виникнення екопоселень.

Згідно проведених досліджень, вперше на території РСР поселення, які можливо вважати прообразом екопоселень, виникли ще на початку 1990-х рр. Нині на цьому просторі існує понад 3,3 тис. родових садиб, члени яких постійно проживають в екопоселеннях. При цьому в Російській Федерації це вже третій етап розвитку родових садиб [3].

Незважаючи на зазначене, поки що більшість науковців навіть не визначилися з трактуванням понять як екологічних поселень, так і родових садиб. Проведені теоретичні й практичні дослідження

дозволяють стверджувати, що під екопоселенням можна вважати альтернативне поселення, створене з метою організації екологічно безпечної життєдіяльності його членів на засадах органічного землеробства. Виділяють шість класифікаційних ознак, що відрізняють екопоселення від традиційного сільського поселення, а саме: органічне землеробство, лісокористування, мінімізація енергоспоживання, здоровий спосіб життя, певне самозабезпечення та розвиток особливого соціокультурного середовища у поселеннях (рис. 2).

Так, на відміну від жителів традиційних сільських поселень, у екопоселеннях, обробляючи земельні площі, їхні жителі застосовують технології з неглибокого розпушування ґрунту, у веденні як сільськогосподарської діяльності, так і особистих потреб мінімізують застосування мінеральних добрив, отрутохімікатів та інших хімічних елементів, що впливають на рівень забруднення оточуючого середовища, для посилення родючості ґрунту сприяють розмноженню природних мікроорганізмів і хробаків, займаються вирощуванням і наглядом за різними неплодовими породами дерев, застосовують провідні енергозберігаючі технології, скорочують обсяги побутового енергоспоживання з традиційних джерел тощо.

Окрім того, жителі таких поселень намагаються створити власне соціокультурне середовище. З цією метою серед членів екопоселень пропагується здоровий спосіб життя шляхом споживання власно вирощеної екологічно-чистої сільськогосподарської продукції та відмови від вживання спиртних напоїв і паління, а також впроваджується альтернативна система освіти та ведення життєдіяльності й дозвілля, відповідно до принципів «простору любові», викладених у циклі публікацій Володимиром Мегре «Звенящие кедры России» [4].

Згідно розроблених В. Мегре концептуальних підходів, розвиток сільських поселень має ґрунтуватися на створенні родових садиб, члени яких житимуть у гармонії з природою, мінімізуючи нанесення шкоди та здійснюючи заходи з відновлення оточуючого середовища. При цьому спільно з науковцями Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» в Україні розроблена власна концепція розвитку родових садиб [5].

Відповідно до цієї концепції міським жителям, що виявили бажання створювати родові садиби, органами місцевої влади й самоврядування на засадах довічного користування надається невитребувана земельна ділянка загальним розміром до 1 га. Залежно від рельєфу місцевості від 30 до 50 відсотків цієї ділянки має засаджуватися неплодовими деревами, а відповідні державні органи встановлюють екологічні вимоги щодо користування цими ділянками членами родових садиб.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що поняття родова садиба можна трактувати як земельну ділянку з індивідуальним житловим будинком та іншими спорудами допоміжного використання, а також багаторічними й лісовими насадженнями, водними об'єктами, тваринами та іншим майном, на якій протягом кількох

поколінь проживає родина 1-2 ступеня спорідненості. При цьому, враховуючи концептуальні принципи щодо створення «простору любові», члени родових садиб,

об'єднуючись утворюють общини з різними формами організації функціонування екопоселень.

Рис. 2. Визначальні ознаки екопоселень в Україні

Джерело: сформовано на основі власних досліджень розвитку родових садиб Житомирської області

Приймаючи до уваги проведені поглиблені дослідження розвитку родових садиб Житомирської області, а також світову практику функціонування екопоселень, можна стверджувати, що залежно від етапу розвитку їхніми членами застосовуються три основні форми організації життєдіяльності та взаємовідносин, а саме: комуни, колективні й кооперативні поселення.

Основні відмінності цих форм полягають у організації управління діяльністю екопоселення, права власності на матеріально-технічні засоби, принципи ведення виробничої діяльності, постачання й збуту виробленої продукції, а також розподілу доходу серед членів родових садиб (рис. 3).

При застосуванні організаційно-правової форми «комуна» будь-які управлінські рішення здійснюються відповідно до рішення загальних зборів членів родових садиб (рис. 3). Усі матеріально-технічні засоби, включаючи й житлові приміщення, знаходяться у спільній сумісній власності та використовуються усіма членами цього поселення. Особливість виробничої діяльності полягає у колективному виконанні необхідних робіт, а будь-який член родової садиби виконує роботу там, де є першочергова необхідність у її виконанні, не зважаючи на досвід, навички чи здібності, набуті окремо взятою особою.

При цьому тут немає прямого зв'язку з результатами праці, а розподіл доходу чи інших благ

відбувається відповідно до потреб конкретного члену родової садиби.

При застосуванні організаційно-правової форми «кооперативне поселення», управлінські рішення приймаються більшістю голосів ініціативної групи, яка складається з делегатів членів родових садиб. Усі матеріально-технічні засоби за цієї організаційно-правової форми знаходяться у приватній власності членів родових садиб і надаються іншим членам поселення на засадах сусідської взаємодопомоги. Особливість виробничої діяльності за цієї форми самоврядування полягає у її веденні на засадах індивідуальної праці із мінімальним застосуванням найманих працівників.

При цьому кожен член родової садиби займається будь-якою трудовою діяльністю відповідно до першочергової потреби конкретної садиби, а суспільно корисна діяльність цих членів відбувається згідно набутого ними на досвіді, навичок чи здібностей. Розподіл доходу та інших благ за цієї організаційно-правової форми має прямий зв'язок з результатами праці й розподіляється у екопоселенні відповідно до потреби конкретного члену родової садиби.

Організаційно-правова форма «колективне поселення» є проміжною формою між переходом самоврядування поселень від «комуни» до «кооперативних поселень». Згідно проведених

досліджень, тут усі матеріально-технічні засоби також належать поселенню й використовуються усіма його членами, що відповідає принципам «комуни». Пороте,

будь-які управлінські рішення приймаються більшістю обраної ради поселення, а члени родових садиб мають однакові права й обов'язки.

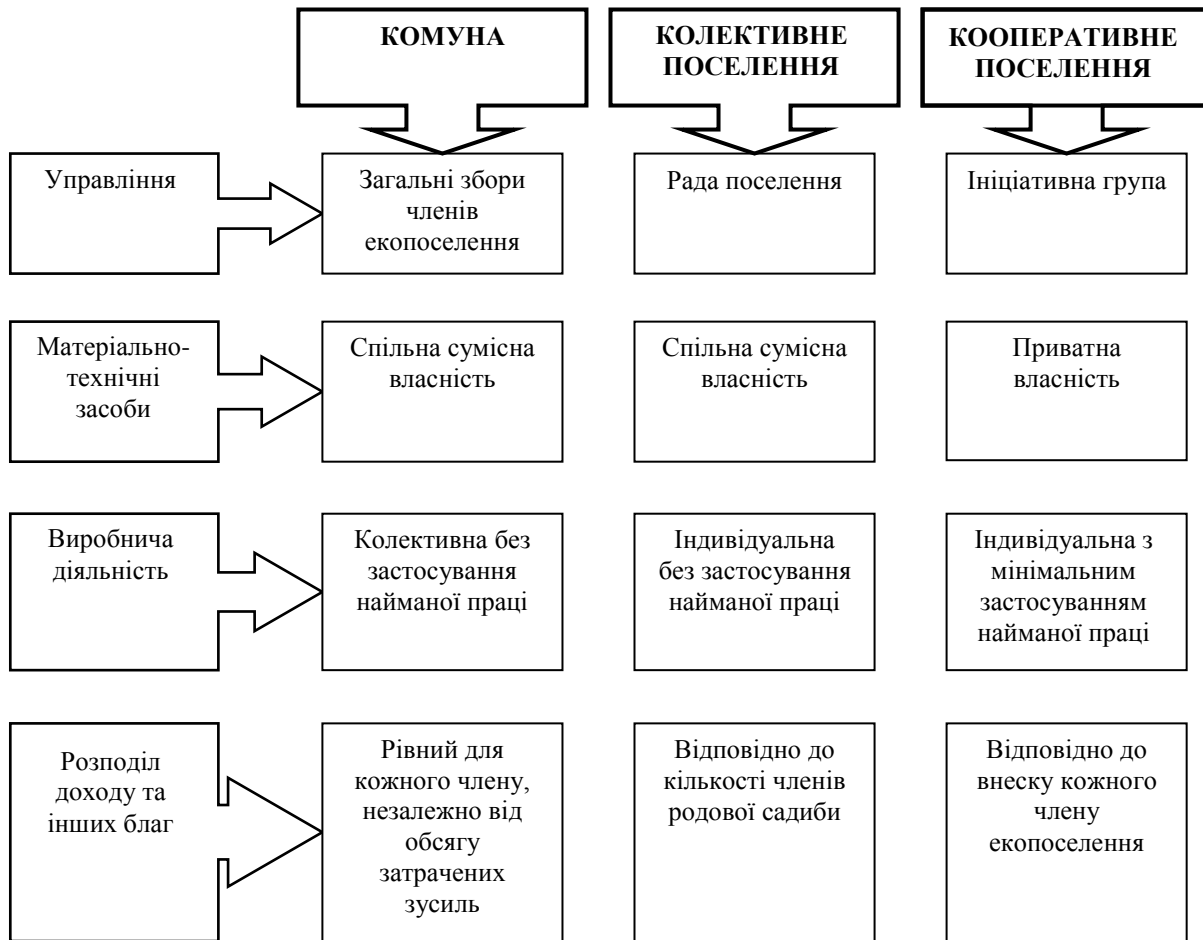

Рис. 3. Основні організаційні характеристики різних форм організації життєдіяльності та взаємовідносин у екопоселеннях України

Джерело: сформовано на основі [6, с. 21]

Виробнича діяльність здійснюється індивідуально, а тимчасово вільні члени родових садиб можуть залучатися до суспільно корисної праці щодо розвитку екопоселення. При цьому розподіл доходу чи інших благ тут здійснюється відповідно до чисельності членів родових садиб.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нині в Україні відбувається процес створення

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний збірник «Україна – 2013». – К.: Держстат України. – 2014. – 28 с.
2. «Родова садиба» – один із напрямів сталого розвитку сільських територій [Електронний ресурс] // АгроІнКом. Аграрний інформаційний науково-практичний журнал. – 2013. – № 4-6. – С. 102-109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/agroincom_2013_4-6_23.pdf.
3. Кількість родових садиб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poselenia.ru/statistic>.
4. Мегре В. В. Звенья кедры России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmegre.com/books>.
5. Проект концепції державної програми «Родова садиба» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ridnazemla.at.ua/publ/konceptija_derzhavnoji_programi_rodova_sadiba/1-1-0-2.

6. Кулясов И. П. Экопоселения – новая форма сельских сообществ в России / И. П. Кулясов, А. А. Кулясова // Экология и жизнь. – 2008. – № 10. – С. 20-26.

Кропивко Максим Михайлович
ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ РОДОВЫХ УСАДЬБ КАК АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ФОРМЫ РАЗВИТИЯ ХОЗЯЙСТВ НАСЕЛЕНИЯ

Проведено исследование динамики развития сельских территорий и уменьшения численности сел и сельских населенных пунктов. Кроме того, отмечена необходимость изменений в проведении исследований по направлениям приостановления негативной динамики исчезновения сел и сельских поселений в Украине. Определено, что одним из вариантов развития сельской местности является создание экопоселений на основе развития родовых усадеб. Цель статьи заключается в информировании большей части ученых относительно процесса создания альтернативных сельских поселений в Украине, а также исследование особенностей их жизнедеятельности в современных экономико-политических условиях. В результате исследований рассмотрена динамика развития сел и сельских поселений в Украине в 1991-2013 гг., а также проведен системный анализ организационных особенностей создания родовых усадеб и экопоселений как одного из путей альтернативного развития хозяйств населения. При этом, учитывая неопределенность в трактовке понятий «экопоселения» и «родовая усадьба», обосновано их авторское определение. Так, понятие «экопоселения» предлагается трактовать как альтернативное поселение, созданное с целью организации экологически безопасной жизнедеятельности его членов на основе органического земледелия, а «родовая усадьба» - как земельный участок с индивидуальным жилым домом и другими постройками вспомогательного использования, а также многолетними насаждениями, лесными насаждениями, водными объектами, животными и другим имуществом, на которой в течение нескольких поколений проживает семья 1-2 степени родства. На основе углубленных исследований развития родовых усадеб Житомирской области доказано, что в зависимости от этапа развития их членами применяются три основные формы организации жизнедеятельности и взаимоотношений, а именно: коммуны, коллективные и кооперативные поселения. Согласно проведенным исследованиям можно утверждать, что основные различия во взаимоотношениях большинства поселений, заключаются в организации управления деятельностью экопоселения, праве собственности на материально-технические средства, принципах ведения производственной деятельности, снабжении и сбыте продукции, а также путей и механизмов распределения дохода среди членов родовых усадеб.

Ключевые слова: хозяйства населения, экопоселения, родовые усадьбы, коммуны, коллективные и кооперативные поселения

Кропивко М.
ORGANIZATIONAL FEATURES OF ANCESTRAL ESTATES AS AN ALTERNATIVE FORM OF HOUSEHOLD DEVELOPMENT

The dynamics of rural development and reduction of the number of towns and villages has been studied. In addition, the need for changes in the conduct of research on the suspension of the negative dynamics of disappearance of villages and rural settlements in Ukraine has been noted. It has been determined that an option is to create rural eco-villages through the development of ancestral estates. The aim of the article is to inform most of the researchers on the process of creating alternative villages in Ukraine, as well as the study of characteristics of their life in the modern economic and political conditions. The dynamics of the villages and rural settlements development in Ukraine during 1991-2013 has been studied, and a systematic analysis of organizational features of creating ancestral estates and eco-villages, as a means of alternative household development has been conducted. However, taking into account the uncertainty in the interpretation of the concepts «eco-village» and «ancestral estates» their author's definition has been justified. Thus, it has been proposed to understand the concept «eco-village» as an alternative settlement created with the purpose of environmentally safe life of its members on the principles of organic farming and «ancestral estates» - a plot of land with an individual house and other auxiliary facilities and perennial plants, forest plantations, water bodies, animals and other property, where several generations of a family of 1-2 degree of relationship reside. Based on in-depth research of ancestral estates of Zhytomyr Oblast it has been proved that, depending on the stage of development by their members there are three basic forms of life and relationships, namely, communes, collective and cooperative settlements. According to conducted research one may state that the main differences in the relations between the majority of settlements are: the control of an eco-village, ownership of the material and technical means, the principles of industrial activity, supply and marketing of products and the ways and mechanisms of income distribution among members of ancestral estates.

Keywords: farms, eco-village, ancestral estates, communes, collective and cooperative settlements.

Одержано 27.03.2015 р.